



THEORETICAL ASPECTS OF IDENTITY ¹

Abstract: Theoretical aspects of identity can be associated with different ideas, guidelines, provoke reflection around various problem nests. In a more specific sense, identity can register semantic manifestations and be seen as relativistic, experiential, as well as the identity of thinking and the possible.

Author information:

Dimitar Kirov
Faculty of Theology
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
✉ kirovdimitar@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

Identity, semantical manifestations of relativistic identity, experiential identity, identity of thinking and possible.

Предисторията на понятието „идентичност“ е кратка. Тя започва от края на миналия век – от психологията на Уилям Джеймс. В нея се различават значенията на тезата за субекта Аз и се въвежда понятието социален Аз. У. Джеймс го определя като осмислена съвкупност от оценките, които една личност получава от другите личности. Познатия във философията и теологията проблем – как човек да разбира отношението към самия себе си и към своята убеденост, че остава същият през различни житейски периоди или ситуации - У. Джеймс е разширил в следната взаимовръзка: „Устойчивото и най-съкровено ядро на „Аз-а“ той сравнява с верига отношения, в която настоящите състояния се детерминират от предхождащите ги, както и от по-далечните. Джордж Х. Мийд, след У. Джеймс се опитва да разкрие по-разбираемо т.нар. „най-съкровен Аз“, както и „социалният Аз“. Посредством езиковото общуване между социализирани същества той се приближава до известния му възглед за произхода на „духовния Аз“, на личността, която може да наблюдава и оценява собствените си състояния и постъпки. Следователно под „идентичност“ може да се разбира постоянният модел на поведение и на тълкуване на това поведение, който е резултат от развитието на говорещите същества в общността.²

В теорията на Д. Мийд понятието „идентичност“ все още не се използва като същинско понятие. В немското издание на книгата на Д. Мийд (в оригинал – *Mind, Self and Society*, Chicago, 1934), то е преведено неточно с „идентичност“, неправилността се потвърждава и чрез все още неясното тълкуване на идентичността при У. Джеймс. Като понятие, с каквото съдържание го познаваме днес, „идентичност“ може би води началото си от психоанализата на Зигмунд Фройд. През двадесетте години на миналия век възниква „Аз-психологията“, в която се разкрива процеса на формирането на „инстанцията Аз“, която не може да бъде изведена от събитията през ранното детство и юношеството на човека. Е. Ериксон придава на „Аз-а“ идентичност тогава, когато човек е изградил стабилен синтез от предишните си идентификации

¹ Статията се издава по проект КП 06 ОПР 05/6 към ФНИ.

² Luckmann, Thomas. *Persönliche Identität, soziale Rolle und Rollendistanz*. München, 1979, S. 295 ff.

и когато трансформира в принципи и категории придобитото знание. По време на обособяването на различните идентификации и на търсенето на нова поведенческа форма, всеки младеж преживява „криза на идентичността“. В разбирането на последствията от успеха (неуспеха) се съдържа терапевтичният потенциал на науката за идентичността.³ Е. Ериксон е свил (не е ли по-правилно „стеснил“, вместо „свил“ – свиват се сарми!?) първоначалното понятие „его-идентичност“ до обикновеното „идентичност“. В този вариант понятието се използва днес и от социологията, чиито аспекти заемат важно място в настоящото изследване, тъй като формирането и запазването на идентичността е социално явление (в България), повлиявано от християнството. Но и в нея (социологията) то остава свързано с психофизическата структура на личността – с това, което в теорията на Т. Парсън се нарича кодова система за запазване на подсистемата „личност“. А личността в теологията е формиране чрез усъвършенстване Божии образ.

1. Семантични проблеми на идентичността

Следва да пристъпим към проблемите, които възникват, когато изследването за идентичността премине отвъд границите на логическите форми. При това трябва да вземем предвид, че формалната логика не може да предяви претенцията да изведе най-скритите правила, които се съдържат в основата на действителното мислене, а на такова, което е изградено върху няколко от неговите елементи и тенденции. При тези обстоятелства тя допуска формите на изреченията и заключенията на действителното човешко мислене да се представят по-добре от логиката на философската традиция.

Тя представя възможност в сравнение с всички традиционни логики по-отчетливо да се прозрے, че съдържа някои правила, които имат приблизително съответствие с действителното мислене – като например свързаната с нашето функциониране на истината дефиниция на импликацията и дори техниката на смислоразчленяването. Следователно при тези обстоятелства не трябва да се очаква, че може да се отговори на всички въпроси, свързани с идентичността и употребата на идентичност в действителното мислене и говорене, въз основа на една ориентация според формалната логика. Класическата традиция на философията установява, че в логиката се е състояло разкриването на действителните закони на човешкото мислене. Задължителността на формално-логичните следствия, според нея, е най-надеждният фундамент за нейния априоризъм. Колкото добре да се обосновава мисълта, че задължителните изводи не могат да се направят разбираеми чрез опита, толкова е по-неоправдано е от тях по-нататък да се извежда, фактът, че определена система с правила не би била нищо друго освен формулирането на онези правила, които следва действителното мислене. Важно е да се има предвид тази разлика. Тъй като ако тя не се отчита, тогава човек попада принудително на погрешен път.

Модерната логика не бива да се схваща като откровение на логиката на действителното мислене; тя е в стриктен смисъл формална логика. Нейните предикати и областта на индивидите, се нуждаят от постоянна интерпретация. Дали едно нещо съответства на идентичността на калкулацията, което ние схващаме в действителното познание като едно единично, на което се отрежда идентичност, зависи изцяло от това, как се тълкуват променливите величини на калкулацията. Заключителните правила остават същите и тогава, когато индивидите са добре определени съдържания на мисленето.

Въпросите, които възникват при изследването на условията, при които ние разсъждаваме по време на действителното познание в изречения за обекти, могат да се обобщят като семантични проблеми на идентичността. По-нататък в изложението ще се спрем върху четири от тях, които може би са най-важните и с най-много последици. При това четвъртият проблем

³ Luckmann, Th. Op. cit., S. 297.

следва да се разгледа в една особена глава именно защото е единственият, в чиято взаимозависимост се получава семантично повторение на постановките на въпросите на трансцендентната философия и по такъв начин е една от важните концепции за всеобщото полагане основите на философията. И към нея в най-ново време е било направено значимо ново теоретично предложение.

а) Релативна идентичност

Според формулираната теза в действителното говорене не би могъл да се използва никакъв предикат на идентичността за всеобщност. Говоренето относно твърдението „X” е същото като „У” е безсмислено, а предикатът за идентичност има значение само тогава, когато е прикрепен към общ термин, чрез който се посочва към какъв вид от предмети принадлежи единичното, което се смята за същото. Същото се нарича винаги също. Няма смисъл да се казва, че България е същото като Румъния”, а България е същата демократична държава, член на ЕС, като Румъния. Ако бихме казали, че България е същото име като Румъния, тогава твърдението за идентичност би било погрешно. Ако се пренебрегне объркването при употребата на едно име, което обяснява проблема за този пример, то трябва да важи: това, което може да бъде под едно общо понятие едно и също, не може да се признае като идентично под друго. При тези обстоятелства например бюстът на Хр. Ботев на пл. „Възраждане” (София) е същата пластика като в училището „Христо Ботев” (София), но количеството на метала не е същото. П. Гийч смята, че смисълът на идентичността не можел да се изрази правилно посредством формулата „същото”, а посредством формулата „също така, и така”. По такъв начин идентичността е съществено релативна, и то по отношение на общи понятия, с чието значение е свързан и критерият за идентичността.

Тази теза е посрещната с голям интерес, защото води до формулировки, които могат да се включат към Витгенщайновите изложения за Фрегевите мисли за критерии за идентичността. Лудвиг Витгенщайн се стреми да покаже, че за различни термини те могат да са различни и по такъв начин определи, че думи от разговорния език третират единичното в рамките на известно пространство. П. Гийч извлича от подобни разсъждения релативистична последователност за значението на понятието за идентичност.

Разясняването на тази теза, което е в ход, е показало, че подобно следствие е недопустимо, макар да води началото си от важни семантични наблюдения. При тези обстоятелства човек не може надеждно да фиксира отношенията към обекта, без да посочи върху какъв вид (обект) желае да се насочи (към един клон, към зеленина или дърво). Също човек може да се отнесе към обекти, когато се засяга в някакво описание, като прибегва до употребата на общи термини и привнася в разглеждането критерии за идентичност. Това обаче не изключва твърденията за идентичност с позоваване върху нещо дадено, която се разглежда чрез различни общи понятия, които от своя страна водят до различни критерии за идентичност: зазиданата камина на фурнаджията Симеон (е същата като) гнездото на лястовичката; мъглата в долината е облакът от химическата фабрика; движещата се точка на небето не е комета, а космически кораб – тези изречения са примери за твърдения за идентичност, които не са ограничени до употребата на критерии за идентичност на определени общи понятия.

Макар че местата на предиката за идентичност да се разглеждат чрез описания, самата идентичност е показана еднозначно определена, а не релативна. Точките, кометите и космическите кораби са индивидуализирани само във връзка с пространството. Затова можем да кажем, че те имат дотолкова еднакви условия на идентичност. Би било безсмислено да се казва, че движещата се точка е била числото 8, следователно абстрактен предмет. Ако има подобни абстрактни предмети, то те важат за съвсем други условия за идентичност. Типове на условия на идентичност обаче не са релативирани по начина на отношение на един към друг, каквито са критериите за идентичност. Няма никакъв смисъл да се казва, че един предмет е при

едно описание като (същото) число, а при друго описание като (различни) черти. Черната линия върху хартията, която обозначава числото 8, е не самото това число, което се разпознава лесно по това, че то може да се запише като „VIII” или като „осем”. Условията на идентичност отделят типовете на обекти едни от други, докато критериите за идентичност могат да се индивидуализират по различен начин в областта на един обектен тип. Тъй като твърденията за идентичност са възможни в рамките на една обектна област, очевидно и понятията с различни критерии за идентичност не се конкурират помежду си. Може също да се покаже, че нещо е същото в едно отношение, но в друго отношение е различно, в най-добрия случай те възплащават гранични случаи на обектното отношение.

И по-нататък трябва да е валидно твърдението: идентичност за „единичното”, за „неща” или за „обекти”, които са били обсъждани в различни описания. Твърденията за идентичност са релативирани от невъзможността да прекратят границите на възможните в един език различавания. Ако за две неща, при вземане предвид на всички различавания, обосновано се говори, че те са същите, не се изключва от различни гледни точки да се каже, че въпреки това се различават едно от друго числено. Тази относителност обаче не е такава релативност, която възниква от смисъла на предиката за идентичност. Тя произлиза от приложните условия на този предикат в един език, който разполага с крайно количество индивидуализиращи предикати.

б) Емпирично утвърждаване на идентичността

Ще разгледаме въпроси, които са по-стари от тезата на П. Гийч и които достигат по-дълбоко до корените на използването на предиката за идентичност. Този предикат е двупозиционен и разполага единичното спрямо единичното. Неговото значение се състои в утвърждаване на неразличимостта на онова, което е обозначено чрез двете позиции. При това обстоятелство трябва да се запитаме, при какви условия такъв предикат е смислен? Нима той не е саморотиворечив? Можем ли да говорим за две неща, когато се отнасят само за едно? Предикатът може да се присъжда на всяко единично нещо без разлика; той е необходим предикат на всяко единично нещо. Как да обясним тогава, че твърденията за идентичност могат да притежават висока информационна ценност, а не са безусловно тривиални? Ако кажем, че Г. Хегел е идентичен със самия себе си, по този начин не казваме нещо съществено ($a=a$). Ако някой твърди обаче, че Г. Хегел е родоначалник на идеализма ($a=b$), тогава той със сигурност ще привлече внимание към себе си.

Х. Фреге, който създава предикатната калкулация и я разширява в днешната ѝ форма посредством идентичността, също си е задавал този въпрос; и той си е отговорил със своето по-късно основополагащо за семантиката различаване на „смисъл” от „значение”. Идентичността не може да се обясни посредством факта, че един предмет притежава две имена и че тези имена означават един предмет. Важно е изречението, в което имената се идентифицират едно с друго и по такъв начин разкриват идентичността за думите, а не на обозначения обект. Х. Фреге въвежда след критика на своите опити едно друго различаване, чрез което не само различава средствата за обозначаване от обектите, тъй като по-късно идентифицира съдържанията на значенията. В тази теория ние следва да различаваме освен езиковите изрази и обектите, които те обозначават, и формите в които могат да се обсъждат обектите. Тези форми не се различават една от друга като думи, а като методи. Начинът, по който те се формулират езиково, не обяснява още разликата между самите методи. Познатите ни езици не заемат позиция спрямо единичното, фиксирано по един съответен начин. При тези обстоятелства например 3×9 е същото като $30-3$. Ако езиковите отношения към обектите не биха могли да се кръстосват по този начин, езикът щеше да е също нещо различно от това, което ние познаваме. Той щеше до широка степен да занижи своето приложение, което е резултат от възможността посредством него, от различни перспективи, да се определи отношение към същите неща.

Изразите, както и изреченията, според Х. Фреге, имат свой смисъл, но притежават едно значение само тогава, когато съществува предмет. В случая, когато на нещо единично се присъжда идентичност, то в действителност му се добавя един предикат, който е валиден за всяко единично. От това обстоятелство се разбира, че придаването на идентичност може да бъде информативно; означава също, че един предмет, е един и същ при различни начини на даденост.

Основните белези на този анализ важат и сега, макар той да е задълбочен и разширен в детайли. В неговото развитие се повдига още един друг проблем – в последно време са се развили нови теоретични постановки, които могат да се определят като модално теоретични варианти на Фрегевия проблем. Идентичността е предикат, който следва да се прилага към всяко единично, който му се полага. Срещу анализа на Х. Фреге може да се възрази: той не позволява да се вникне в следното - как едно единично може да притежава необходимото качество за идентичност при обстоятелства на неговото съществуване, които обаче му противоречат. Как може да се обясни семантично обстоятелството: лицето Х. Х., което би могло както да напише един текст, така и да не го напише, да получи предиката идентичност като автор на текста. Макар според Фрегевия анализ да разбираме как по емпиричен път можем да стигнем до информативните тези за идентичност, още не е станало разбираема, по какъв начин чрез подобни тези може да се присъждат на обекта едно качество, което е обусловено от случайни обстоятелства.

Известно е, че тези съмнения в същественото на проблема могат да се отстранят със средства, които Б. Ръсел е предоставил. Ако ние кажем, че Х. Х. е авторът на определен текст, то по такъв начин ние не казваме, че „авторът на текста Л” не би могъл да напише и съответния текст. При този случай ние заемаме отношение спрямо една личност, която може и да не е написала въпросния текст и не би трябвало да е „авторът на текста Л”; следователно той само като автор на „Л” е по необходимост този автор.

Това обяснение оставя отворен въпроса, дали ние можем да заемем отношение спрямо единичното само по този начин. Това би означавало, че необходимостта, с която предикатът за идентичност се присъжда на всяко единично, в определени модуси на нашето вземане по отношение спрямо единичното, не би могъл да има никакво основание.

Както и да обсъждаме нещо „единично” – ние бихме го обсъждали така сякаш му приписваме качества, за които едновременно трябва да мислим, че то би било същото „единично” и тогава, когато тези качества биха му липсвали. Може да са създадени отношения, които не предоставят възможността, че тъкмо „същото”, спрямо което се заема отношение да бъде нещо друго. Би следвало да отбележим, че тази възможност е теоретично развита от Г. Крипке нова редакция на семантиката на собствените имена.

Фрегевият анализ на идентичността с помощта на различаването между „смисъл” и „значение” се отнасяше за употребата на предиката за идентичност в естествените и формалните езици. Тъй като различаването трябваше да служи изключително на задачата да се разбира възможността на изпълнените със съдържание за напредъка на познанието съждения за идентичността. И тъй като примерът, който е използвал Х. Фреге, е от емпиричната наука астрономия („зорницата е идентична на вечерницата”), беше естествено с помощта да Фрегевия инструментариум да се изследват някои проблеми на идентичността от принципно значение, които възникват в теорията на емпиричното познание. Върху два от тях тук ще се спрем:

- Ако една теория в една наука с развита понятийна система, в която се прилагат формални системи, се замести с друга теория, тогава възниква въпросът, дали втората теория говори за същите обекти както предходната. При тези обстоятелства възниква задачата да се разработят критерии за диахронната идентичност на значението на теоретичните понятия. Тази задача е една от централните теми по интересуващата ни в историята на теорията, теория на науката.

- Постаристотелевата философия съзирала един от най-притеснителните си проблеми при изясняването на отношението между физическата даденост и телата, които физиката описва. Предвид изцяло различните качества, които проявяват физическите дадености (обекти) в пространството и времето на физическите процеси, които протичат само във времето, е в едно безнадежно положение всеки материализъм, който желае да открие психологията за идентификацията на нейните предмети във физиката на физическите процеси. В този случай диалектическият материализъм би могъл да говори неопределено за отношението между материя и съзнание и да приключи с формулировка, която потвърждава за съзнанието като една форма на съществуване *sui generis*.

в) Идентичност на мисленото и възможното

Проблеми от друг вид излизат наяве, когато ние говорим не само за предмети, но и за мнения, които личностите приемат като предмети. Ако се формулира съдържанието на едно такова мнение, трябва да се използват сингуларни изрази, които означават предмета на мнението, както и предикати, които ги характеризират. Формулата обаче характеризира мнението на една личност, не на действителен предмет, независимо от мислите за него. Въпреки това е възможно да се поставят въпроси, свързани с такива съдържания на мненията, които повдигат проблемите за идентичността, и то съществено два въпроса. Те се повдигат за това, защото изразите, които означават едно и също, не може да са еднакви за всички предмети, в случай че се тематизират като съдържания на мнение. Първият проблем се проявява във връзка с отношението на една личност към предмета на нейното мнение, вторият – във връзка с отношението на мнението на една личност към съдържанието на мнението на друга личност. Първият се представя по-нататък по-подробно от втория. Един трети проблем – може ли да се утвърди идентичност на „единичности” във връзка с възможни качества и съдържания, които никога не са били действителни.

Следващото съждение може лесно да покаже как възниква първият проблем: трябва да се различават два начина, по които ние говорим за мнения: в първия случай ние следва да разглеждаме само отношението между онзи, който мисли, и съдържанието на неговото мнение; във втория случай възниква тристепенно отношение между личността, нейното мнение и предмета, за който тя е съставила мнение. Във втория втори случай ние приемаме, че предметът не следва да се разглежда като съдържание на мнението – обратно, мнението се формира във връзка с действителния предмет и то заема отношение спрямо него.

Говоренето за съществуването на предметите на едно мнение може да се отнася за действителни предмети. При това е без значение, дали тези предмети се характеризират чрез уместно или погрешно мнение. Изглежда неизбежно да се смята за допустима втората форма на описанието на мнения, така както първата. Ако не бихме могли да допуснем мнения, които са свързани с други предмети, различни от онези, чието съществуване се приема като съдържание на самото мнение, тогава ние не бихме били в състояние да преценим, как може да е изградено отношението на мнението към един предмет.

При това положение можем да се стремим към постигането на едно решение по два начина. Можем да не прилагаме закона на Г. Лайбниц върху случаи, в които говорим за мнения. Според тази стратегия идентичността е взаимозависима от вярата. От това, което е валидно за обсъжданото нещо, не може да се извлече логично умозаклучение за онова, което някой мисли. Идентичността би могла да се признае на един предмет само при едно съответно описание. Ние обаче видяхме, че тъкмо смисълът на предиката за идентичност прави възможно един предмет да се разглежда чрез описания. Едно релативиране, което излиза далеч извън изискваното от П. Гийч, не би се различавало от теоретичния отказ от самата идентичност.

При тези обстоятелства трябва да се търсят други изходи. Те могат да се намерят сравнително лесно с чисто логически средства, ако се поддържа ясна разлика между различните мнения.

Още един комплекс проблеми от семантично естество представлява интерес и за теория на изкуството. Той може да се включи към въпроса за критерии за идентичност за съжденията на мнения. Известно е, че между логическата форма на мислене и логическата форма на възможности съществува формално родство. Поради тази причина може да се предполага, че проблемите за идентичността, които съответстват на проблемите за идентичност в контекста на мненията, могат да се проявят при дискусия за „възможното“. При тези обстоятелства тезата за света, такъв, какъвто е, заедно с всички неща в него, би могъл да е устроен и по друг начин, е неделима от мисълта за света като даденост в опита. При тези обстоятелства ние можем да говорим за други светове, които са възможни. Можем ли обаче да говорим за неща, които са същите и които вероятно съществуват в различни (само възможни) светове? Това говорене не е неестествено, тъй като мислим, че едно нещо не трябва безусловно да е онова нещо, което е.

Това нещо трябва да различаваме от другия въпрос - дали нещо чрез промяната на неговите състояния може да остане същото нещо. За такава промяна не е замесена мисълта за възможността; идентичността във времето е по-различен проблем от оня за идентичността при възможните светове. Относно всяко едно състояние, в което се включва нещо в хода на времето, човек може да пита, дали вместо неговото „не“ би било възможно друго състояние като състояние на същото нещо. Едва тогава, когато на този въпрос се отговори утвърдително, се приема идентичността на нещото в различни разгръщания на световете.

Става известно, че положителният отговор на въпроса за идентичността на единичностите отвъд света не може да се даде толкова лесно, колкото изглежда. Тъй като според какви критерии следва да определяме границите, в които едно единично в безброй вариации на своите качества е все още същото? За идентичността във времето ние имаме сигурни критерии, които са защитени посредством постоянната употреба срещу произволно разширение. Във връзка с възможни други светове не може да се утвърди и приложи една подобна употреба. Мисълта за възможното открехва в противоположност пространство за произволни представи в контраст на обичайната и регулирана достоверност. Беше казано, че в това пространство възможностите могат да варират толкова системно, че да възникват парадокси, когато човек се придържа към понятието за идентичност за единичното. Ако приемем, че посредством такива други светове качества на две личности се разменят едно към едно помежду им, не се знае, от кое стъпало нататък може да се мисли, че първата личност вече се схваща като втората (Хисхолм). Срещу подобни мисловни експерименти може да се възрази, че за възможни светове човек мисли само такива, които биха били съвместими с равнището на нашето познание, следователно произволно изнамерените светове не са възможните светове и не са допустими (Хинтика). С това разсъждение още не е отговорено на въпроса: въз основа на какви принципи следва да се дефинира в областта на възможното идентичността на единичното. Ако се различава строго, така както беше сторени, между идентичността за възможните светове и за следващите едно след друго състояния, то изглежда на края не остава никакъв друг път, освен да се създаде предпоставката, че единичните неща, за които може да се прилага предикатът за идентичност, имат едно количество от качества, които са за тях съществени. Тези качества биха оставали същите във всички възможни светове, за тях би била валидна същността на идентичността. Вижда се как от подобни съображения в съвременната семантика е могло да се разгърне учение за индивидуалната същност на всички неща.

Като подобен изход се предлага въвеждането на релация на „подобия (противоположни неща)“: Всяко единично съществува само в един свят, за него може да има в други светове подобия, но никога повече от даденото едно подобие във всеки един свят. Критерии за подобие

могат да се укажат типовете за единичности, без да възникват парадоксите, към които ги тласка понятието за идентичността. Ако едно подобие на две неща е в два възможни свята, тези две неща не трябва поради тези причина да се също така помежду си подобни.

От такава теоретична операция може да се разбере, че тя има статута на изход в беда. В констелацията на проблемите, които това бедствено положение изважда наяве, се водят не само пространни проучвания, но и сериозни спорове. Те протичат с разпаленост, понякога дори с ожесточеност, каквито досега никога не са се проявявали в рамките на обосноваването върху семантика философия. Извлечени от проблематиката на философската семантика отново са станали актуални философски основополагащи решения, за които дълго време се беше мислило, че са били взети веднъж завинаги.